

A BUKOVINAI SZÉKELYEK REPREZENTÁCIÓJA
A 19. SZÁZADI, MAGYAR ILLUSZTRÁLT SAJTÓBAN.
BUKOVINAI NÉPÉLET ÉS FOLKLÓR A *VASÁRNAPI UJSÁG*
LAPJAIN

Bevezetés

A 80. születésnapját 2020-ban ünneplő Paládi-Kovács Attila – akinek munkássága előtt e kötet szerzői írásaikkal tisztelegnek – több munkájában is foglalkozott a táj- és népismeretkutatás 19. századi forrásvidékével, a néprajztudomány előfutáraival, a magyar tájak, népcsoportok, szórványközösségek, illetve a nem magyar népek, a magyarországi nemzetiségek hazai felfedezőivel (pl. PALÁDI-KOVÁCS, 1985, 1989, 109–120., 2006, 2016). A 19. század első felének néprajzi törekvései között kiváltképp hangsúlyos volt a táj- és népismertető irányzat, amelyhez a kiindulópontot az 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény* első számában megjelent pályázati felhívásra beérkező és a lapban 1819-ben közreadott nagyhatású írás, Szeder Fábán *A' Palóczok* című munkája jelentette. Ez az első magyar nyelven, tudományos igénnyel írott, etnikai csoportról szóló tanulmány, amely a továbbiakban mintát adott a hasonló nép- és nyelvjárás-ismertető dolgozatok megírására. A „népisme” elkötelezett művelői között találunk papokat, diákokat, jegyzőket, orvosokat, földbirtokosokat, gazdatiszteket, akadnak köztük kevésbé ismert személyek, de jeles írók, neves szerkesztők egyaránt. Írásaik többnyire a kor neves folyóirataiban, a *Tudományos Gyűjteményen* (1817–1841) kívül a *Hasznos Mulatságokban* (1817–1842), a *Társalkodóban* (1832–1848), a *Tudománytárban* (1834–1844), a *Regélő* (1830–1841), illetve a *Regélő Pesti Divatlapban* (1842–1848) jelentek meg. A *Tudományos Gyűjtemény* indulásától kezdve programszerűen közölt táj- és népismerteti dolgozatokat.¹

A gyakran folyóiratok lapjain, időnként önálló kötetben napvilágot látott tájleíró munkák jelentős mértékben hozzájárultak a reformkori Magyarország és Erdély földjének, népeinek megismeréséhez, sőt ekkor kezdtek felfigyelni a magyarországi és erdélyi határokon kívül élő magyar közösségekre is. Ez idő tájt született például Rummy Károlynak a boszniai magyarokról szóló híradása (1818), vagy Gegő Elek (1831, 1838) és Petrás Ince János a moldvai magyar településekről szóló munkái. A bukovinai székelyekről

¹ „Valami csak ezen földünknek, mellynek lakosivá rendelt bennünket a' Gondviselés, természeti, geographiai, historiai bővebb 's bizonyosabb megismerését közvetlenül vagy közvetve illeti; annak nyelvbéli állapottyát, tudományi előkelését segíti 's tökéletesíti; a' mesterségeknek és gazdálkodásnak helyesebb, és hasznosabb üzését 's gyarapítását kimutattya;” Előszó. *Tudományos Gyűjtemény*, 1817, I, IX. Már az első számban szerepel, hogy: „...Magyar Országának physikai, geographiai, historiai, polgári bővebb megismerését.” Az Egybeszerzők: Köszönet és Kérés Hazai Tudósainkhoz. *Tudományos Gyűjtemény*, 1817, I, 1, 124.

is ekkor jelent meg rövid írás a *Holmi apróságok Bukowinából* címmel a *Tudományos Gyűjteményben* Kiss Károly², gránátos-hadnagy tollából, aki ekkor gyalogezredével Galiciában állomásozott: „Vélekedésem szerint a’ kül tartományokról valami bizonyost hallani mindenkor jó, kivált ha azon tudositások egy olly tartományocskát illetik, a’ mellyről az utazók, és a’ föld leírók valamit írni csekélységnek tartották; kétség kívül pedig való az, hogy a’ legcsekélyebb tartománynak is vannak tulajdon nevezetességei, a’ mellyek a’ tapasztalni, és fürkészni hajlandó elmét magokra vonják” (Kiss, 1824, 98.).

Gegő Elek *A moldvai magyar telepekről* című (Buda, 1838) könyvének *Toldalékában*, *A’ bukovinai magyar telepekről* fejezetében összegezte mindazokat az ismereteket, amiket a bukovinai magyar falvakról sikerült megtudnia a moldvai magyarok körében tett 1836-os utazása során.

A tanulmányom a reformkori előzményekből kiindulva egyrészt azt vizsgálja, hogy a 19. század közepén megjelenő új laptípusban, a magyar nyelvű, képes családi sajtótermékekben, annak reprezentatív lapjában, a *Vasárnapi Ujságban* mikor, milyen gyakorisággal, milyen szöveg- és képanyaggal, jelzőkkel, toposzokkal jelenítették meg és jellemezték a magyar határokon kívül élő bukovinai székely népcsoportot, kik voltak ezeknek az íróknak a szerzői, honnan merítették információikat. Másrészt azt, hogy a 19. században milyen példákkal, szövegmutatványokkal, képekkel reprezentálták a bukovinai székelyek folklóráját a nagyközönségnek szánt, enciklopédikus igényű családi lapokban.

A 19. századi sajtó új laptípusa: a képes családi lap

A 19. század közepére az információközlés egy új médiuma jelent meg Európa-szerte: az illusztrált sajtó.³ Ennek hátterében bizonyos nyomdatechnikai és képrögzítési újítások álltak, amelyeknek köszönhetően egyrészt gyarapodó számban képeket is közölni kezdtek a sajtóban, másrészt a korábbiakhoz képest a lapok olcsóbban és nagyobb példányszámban jelenhettek meg kielégítve ezzel a megnövekedett olvasói igényeket. Ahogy arra az európai olvasástörténeti, olvasás-szociológiai kutatások rámutattak, a század folyamán folyamatosan nőtt és tágult társadalmilag az olvasók köre (nők, gyermekek, munkások), megváltoztak az olvasói elvárások és szokások (vö. LYONS, 2000, 348–380.; WITTMANN, 1982, 2000, 321–347.; CAVALLO – CHARTIER, szerk., 2000).

Magyarországon az 1868-as népiskolai törvény életbelépése jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy emelkedni kezdett az olvasni tudók száma, nőtt az igény a könnyen érthető, szó-

² Kiss Károly (1793–1866) katonatiszt, hadtudós, író, az MTA és a Kisfaludy Társaság rendes tagja. Az írás születésekor a báró Máriaissy nevét viselő 37. számú magyar gyalogos serezednél szolgált gránátos-hadnagyként és Galiciában állomásozott. 1824 végétől Budára került, s itt baráti viszonyt ápolt a magyar irodalom számos jeles szereplőjével, többek között Kisfaludy Károllyal, Kisfaludy Sándorral, Virág Benedekkel, Vitkovics Mihállyal, Toldy Ferencsel, Vörösmarty Mihállyal és Bajza Józseffel.

³ Az illusztrált sajtó témakörének gazdag nemzetközi irodalmához lásd: *Nineteenth-Century Newspaper Analytics, Periodicals and Illustration Studies* <https://ncna.dh.chass.ncsu.edu/bibliography.php> (letöltés ideje: 2020. augusztus 17.); a magyar képes sajtó 19. századi történetéhez további irodalmakkal: UGRIN, 1979, 489–490.; RÉVÉSZ, 2012, 2015.

rakoztató olvasmányok iránt, ami alapvetően hatott a könyvkiadásra. A fokozódó olvasói igények kielégítésére a 19. század második felére tömegméretűvé vált Magyarországon is a nyomtatás, a kiadók elsősorban újságokat, ponyvákat, valamint kalendáriumokat jelentettek meg, utóbbiakat kiadási számban csak a tankönyvek és az iskolai értesítők szárnyalták túl (vö. Kovács I., 1978, 78–87., 1989, 123–133.; Mikos, 2010, 88–89.). A könyveket, nyomtatott termékeket nemcsak a városokban, a könyvkereskedésekben árulták, hanem a helyi és országos vásárokon is, sőt a házalóktól is megvásárolhatta bárki.

A század második felében Magyarországon is felváltotta az olvasás spontaneitását az olvasmányok tudatos megválasztása. Az időtlen, szakaszokban történő, ismétlődő jellegű, mechanikus olvasás helyébe – amely tartalmilag túlnyomórészt a Bibliát, az imádságos könyveket, a mezőgazdasági és kézműves kiadványokat, háztartási tanácsadókat jelentette, valamint a kalendáriumok szórakoztató olvasmányait foglalta magában – fokozatosan a gyors ütemben növekvő, a szüntelen újdonságokra épülő olvasás lépett, amely tartalmilag a szépirodalmat, az empirikus ismereteket hordozó könyveket és a sajtótermékeket helyezte előtérbe. Az újságok olvasóközönsége horizontálisan és vertikálisan is bővült, tehát nem csak emelkedett az olvasók száma, de társadalmi hovatartozásuk tekintetében is sokszínűbbé vált a sajtó iránt érdeklődők köre a reformkorhoz képest. A szépen illusztrált lapok hírt adtak aktuális eseményekről, hazai érdekességekről, külföldi egzotikumokról, szenzációs felfedezésekről, megdöbbentő katasztrófákról, balesetekről, gazdag szépirodalmi rovataikkal és népszerű tudományos cikkekkel egyszerre akartak szórakoztatni, ugyanakkor tanítani is. Az illusztrált sajtótermékek tematikája, nyelvhasználata, elérhetősége mind hozzájárult ahhoz, hogy népszerűségük a 19. század második felében folyamatosan emelkedett.

A család valamennyi tagját megszólítani akaró képes hetilapokkal a populáris olvasmányok egy új típusa is megszületett. A *populáris olvasmány* fogalma Rudolf Schenda *populäre Lesestoffe*⁴ szakkifejezése nyomán az újkortól nagy példányszámban megjelenő, nagyközönségnek szánt, olcsó nyomdatermékek összefoglaló neveként értelmezhető. A populáris olvasmányok jellemzői például, hogy könnyen befogadják a folklór különböző műfajait, szövegtípusait, használják és terjesztik azokat, egyúttal hatással is vannak a színhagyományra. Ugyanakkor sok mindent integrálnak és közvetítenek a hivatalos kultúrából, a magas irodalomból, a kanonikus művészetekből, de egyben termékenyítően is hathatnak azokra. A 19. század közepétől fogva fontos szerepet tölthettek be a történelmi ismeretek és tévhitek terjesztésében, a kollektív emlékezet alakításában, a nemzeti tudat formálásában.

A Vasárnapi Ujság a magyar, képes családi lapok sorában

A 19. századi magyar nyelvű, képes, családi lapok közül kiemelkedik a *Vasárnapi Ujság* mind magas példányszámával, mind hosszú élettartamával. 1854 és 1921 között heti rendszerességgel, az utolsó évfolyamok (1919–1921) kivételével folyamatosan megje-

⁴ SCHENDA 1970, 1976, 129–130. Vö. Mikos Éva szócikkét (*populáris olvasmány*) a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon* számára (kézirat).

lent. A *Vasárnapi Ujság*ot a hazai sajtótörténeti munkák közművelődési és enciklopédikus lapként határozzák meg, olykor inkább ismeretterjesztő vagy irodalmi-művelődési lapként szólnak róla, az újabb kutatások a 19. századi szórakoztató, képes családi lapok jellegzetes és nagyon népszerű példájaként elemzik a *Vasárnapi Ujság*ot. A lap műfaji besorolásának összetettsége egyrészt tükrözi, hogy a *Vasárnapi Ujság* profilja hogyan alakult az idők folyamán, a főszerkesztők és a munkatársak változó koncepciója nyomán, összefüggésben az olvasói igények módosulásával, de rámutat a kutatás szempontjainak változására is, a lapok és olvasóik társadalomtörténeti szempontú megközelítésére, valamint az elmúlt évtizedek kutatásának sajtóképek, -fotók, illusztrációk iránti növekvő érdeklődésére.⁵

Készítői az induláskor néplapként határozták meg, ahogy arról Jókai Mór 1855. január 7-én megjelent beharangozájában írt a *Vasárnapi Ujság* hasábjain.⁶ A főszerkesztő ekkor Pákh Albert volt, Jókai Mór csak munkatársként szerepelhetett a címlapon 1848/49-es szerepvállalása miatt, bár szellemisége, működése alapvetően meghatározta a lap első korszakát. A *Vasárnapi Ujság* kiadója Heckenast Gusztáv⁷ volt, aki éppen a populáris irodalom nagy példányszámban megjelentethető műveivel tudta életben tartani kiadói vállalatát a szabadságharcot követően. Jókai visszaemlékezése szerint a lap alapításának ötlete is tőle származott.⁸

Egy néplap megjelentetésének tervéhez illően a friss sajtóterméket bemutató hírverésben három jelzőt emeltek ki a készítői: *érdekes*, *hasznos* és hangsúlyozottan *olcsó* lesz új vállalkozásuk.⁹ Kezdetben az előfizetők toborzása nem tűnt túl sikeresnek, de aztán ugrásszerűen nőtt az érdeklődés, ezért az első számokat újra kellett nyomni. Jókai Mór és Gyulai Pál visszaemlékezése szerint is a *Vasárnapi Ujságnak* nagyobb volt a példányszáma, mint a többi, Pesten akkor kiadott nyolc magyar nyelvű lapnak összesen, és

⁵ Az 3. lábjegyzetben hivatkozott bibliográfiai tételeken kívül további irodalom a laptípus és a *Vasárnapi Ujság* történetéhez: BUZINKAY, 1979, 25–42., 1985, 209–247., 1994, 105–171., 2014, 81–88.; LIPTÁK, 1997, 45–70., 2002, 53–54.; KOCZY, 2002, 39–47.; SONNEVEND, 2005, 125–139.; BAKI, 2005; LANDGRAF, 2015, 127–156.

⁶ „Lapunkat néplapnak neveztük, s mint értelmezte a »nép« fogalmát közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban megmagyarázná, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos czimei mellett láthatók a becsületes mesteremberek s az egyszerű földmivelők nevei. Előttünk a »magyar nép« neve összetartó kapocs, nem pedig választó fal a különböző társadalmi osztályokra nézve. Ezért nekünk minduntalan szem előtt kell tartanunk, miszerint lapjaink nem csupán egy osztály számára vannak írva, s törekednünk kell mindenik igényeit kielégíthetni.” JÓKAI MÓR: Uj év kezdetén. *Vasárnapi Ujság*, 1855. január 7. II, 1, 2.

⁷ A lap kiadója az első évben a Landerer és Heckenast cég volt, Landerer Lajos halála után Heckenast Gusztáv egyedüli tulajdonosa lett a cégnek. Az eladást követően, 1873-ban a Franklin Társulat vette át tőle a lap kiadását. A kiadó működéséhez lásd: LIPTÁK, szerk., 2012.

⁸ „[...] mondá nekem Heckenast: »Csináljunk egy olcsó néplapot, képekkel illusztráltat.«” JÓKAI MÓR: Hogy született, hogy dajkáltuk? *Vasárnapi Ujság*, 1879. március 16. XXVI, 11, 170.

⁹ A lap készítői az első előfizetési felhívásban így összegezték célkitűzésüket: „Uj népszerű vállalat. (Minden lapban legalább egy fametszés!) Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Ime vállalatunkról bizton hisszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal birni fog. Ugy intézkedtünk, hogy legjobb írónk írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában, és egész félévi előfizetési ára egy pengő forint legyen.” *Vasárnapi Ujság*, 1854. március 12. I, 2, 16.

ahogy azt Gyulai Pál hangsúlyozta, a versenytársakkal összehasonlítva a lap munkatársai szélesíteni tudták olvasóik társadalmi bázisát.¹⁰ Egyébként az első két hónapban Gyulai is részt vett a lap szerkesztésében, de egy kézirat megjelentetése miatt támadt vitát követően kilépett a vállalkozásból, bár továbbra is publikált a lapban. A lap előfizetési listái szerint az olvasói vidéki értelmiségiek, polgárosodó nemesek, papok, tanítók, hivatalnokok, jegyzők, írnokok, postai tisztviselők, valamint kereskedők voltak, de akadtak köztük meseterembek és földművelők is. Az előfizetők névjegyzékai a földrajzi behatároláshoz is támpontot adnak, ez főleg Pest környékét, az Alföld tiszántúli részét és Erdélyt fedik le (LIPÁK, 2002, 70.). A modern, nyugati mintájú terjesztési mód a nagy ponyvakiadónál, kalendárium-forgalmazóknál alakult ki Magyarországon, melyek nagykiterjedésű, ügynökökkel dolgozó terjesztőhálózatot építettek ki (vö. Kovács I., 1989, 132.).

Annak ellenére, hogy kezdetben néplapként hirdették a *Vasárnapi Ujságot*, valójában tartalmi, formai tekintetben, nyelvi igényességben sokkal inkább a kor enciklopédikus családi lapjaival mutatott rokonságot, semmint a számos, sikeres nyugat-európai példát felmutató ún. filléres vagy garasos újságok, néplapok stílusával.

Pákh Albert 1867-es halálát követően vette át a szerkesztést Nagy Miklós, aki 1863-ban, még tanulmányainak befejezését megelőzően belső munkatársa lett a lapnak. Személyisége, ízlése alapvetően meghatározta a lap irányvonalát az elkövetkező évtizedekre, egészen 1905-ig, amikor több évtized után leköszönt a tisztségről, és Hoitsy Pál lett a főszerkesztő. Nagy Miklós főszerkesztőként (1867–1905) tartalmilag és szemléletileg fokozatosan átalakította a lapot,¹¹ és a *Vasárnapi Ujság* egyre határozottabban elmozdult egy magasabb műveltségű olvasói kör igényei felé. A lap alapításának huszonöt éves évfordulóján Nagy Miklós a folytonosságot hangsúlyozta ugyan a hosszú életű¹² sajtótermék történetében, de három fontos változást ő maga is kiemelt: a terjedelem növekedését, az illusztrációk gyarapodását és a politikai tartalmú írások áttemelését a *Politikai Ujdonságokba*, a *Vasárnapi Ujság* melléklapjába. A hetilap felhagyott a politikai híradások, aktualitások, magyarázatok közlésével, csak áttételesen, a bemutatott eseményeken, életrajzokon keresztül érzékelhető a *Vasárnapi Ujság* politikai irányultsága. Módosult a tekintetben is a helyzet, hogy jelentősen csökkent például a máshonnan átvett, fordított anyagok aránya, Nagy Miklós elsősorban a lap saját szövegeire és magyar vonatkozású írásokra alapozott. Fokozatosan háttérbe szorultak a gazdasági és praktikus háztartási tanácsok, így például az aktuális gabonaárak közlései, a börzehírek, a vízállásjelentések, a betegségek és a kártevők elleni védekezésekkel kapcsolatos javaslatok. A továbbiakban elsősorban a szépirodalom, valamint a hon- és népiismereti írások, ismeretterjesztő beszámolók itthonról és a nagyvilágból határozták meg immár alapvetően a *Vasárnapi Ujság* arculatát. A lap alapításának huszonötödik

¹⁰ „E mellett oly közönséget teremtett és növelt fel a magyar irodalomnak, a mennyit magyar encyclopaediai magyar lap még soha.” GYULAI PÁL: A *Vasárnapi Ujság* huszonötödik évfordulóján. *Vasárnapi Ujság*, 1879. március 16. XXVI, 11, 163.

¹¹ A lap ezen időszakához lásd: BUZINKAY, 1979, 25–42.

¹² A lap önmeghatározásában ez mindig hangsúlyos jelző volt, utalva arra, hogy az egyre bővülő sajtópiacon, ahol folyamatosan jelentek meg és tűntek el lapok, a *Vasárnapi Ujságnak* sikerült évtizedeken keresztül fennmaradnia, olvasóit megőriznie.

évfordulóján a szerkesztőség célkitűzéseiről így szólt Nagy Miklós: „[...] láthassák azt a nagy célt, melyhez legjobb erejéhez képest járulni e lap is mindig első föladata-nak tekintette: a virágzó irodalmat virágzó hazában”.¹³ 1905-ben, a főszerkesztőségről lemondva így fogalmazta meg utólagosan az általa mindvégig szem előtt tartott célokat: „...gondosan megválogatott, irodalmi olvasmányt nyújtani a közönségnek, ízlését művészi képek bemutatásával fejleszteni: másik fő célja volt, hogy hű tükre legyen a magyar közéletnek, tájékoztatást nyújtson a külföld közérdekű eseményeiről, szellemi és társadalmi mozgalmairól, s a közhasznú ismeretek terjesztésével hozzájáruljon a műveltség előbbre viteléhez.”¹⁴

A lap Nagy Miklós szerkesztői korszakában professzionalizálódott, eltűnt az a kedélyesen társalgó hangvétel az olvasók és a szerkesztőség között, ami jól érzékelhető volt korábban például Jókai Mór egykori rovatában a *Kakas Márton leveleiben*, vagy a különböző szerkesztőségi üzenetekben, bár a *Szerkesztőségi mondanivaló* rovat később is megmaradt, de jelentősége az első korszakhoz képest jócskán visszaszorult. Jókai Mór 1863-ig volt főmunkatárs az újságnál, ezt követően a szórakoztató lapok állandó elemét adó anekdoták is eltűntek a *Vasárnapi Ujságból*.¹⁵

A lap munkatársai kezdetektől fogva igyekeztek az egész családot, a férfiak mellett a nőket, alkalmanként még a gyerekeket is megszólítani őket érdeklő témákkal, rovatokkal, illusztrációkkal. Mind a szöveg-, mind a képanyag tükrözi, hogy a lap számított a női olvasókra, az előfizetési felhívásokban is hangsúlyozták ezt. 1876-tól a lap fejlécében is szerepeltek női alakok, akik újságot olvasó férjeik felolvasását hallgatják.¹⁶

A Vasárnapi Ujság és a népi kultúra felfedezése, gyűjtése

A lap története időben egybeesik a népi kultúra, azon belül a népköltészet iránti fokozott érdeklődés kibontakozásával, a jelentős magyarországi néprajzi gyűjtések megindulásával és a népköltészeti kiadványok megjelentetésével. Magyarországon a 19. század elején – Európa nyugati felén már korábban, a 18. század második felében – figyeltek fel a népi kultúrára, ekkor kezdték a paraszti műveltséget, a népköltészetet értékékként, a szépirodalom, tágabban valamennyi művészeti ág lehetséges ihletőjeként értelmezni, ennek megfelelően gyűjteni, kutatni (vö. HOFER, 1975, 402–405.). Az irodalmi népieség jegyében igyekeztek ihletet meríteni a népköltészetből és beépíteni azt az irodalom-

¹³ NAGY Miklós: A Vasárnapi Ujság huszonötödik évfordulóján. *Vasárnapi Ujság*, 1879. március 16. XXVI, 11, 169.

¹⁴ NAGY Miklós: Az olvasókhöz. *Vasárnapi Ujság*, 1905. augusztus 6. LII, 32, 505.

¹⁵ Jókai Mór más lapjaiban is számos anekdotát közölt, egész hálózatot szervezett gyűjtésükre az olvasókból, akiknek a szerkesztői üzenetekben adott tanácsot, értékelte az általuk beküldött tréfás történeteket. Lásd erről: LANDGRAF, 2014, 9–20.

¹⁶ A lap saját reklámozása kapcsán fontosnak tartotta ezt hangsúlyozni hirdetéseiben, lásd pl. „A »Vasárnapi Ujság« mint családi lap a női munkára és divatra vonatkozó képeket és cikkeket is ad, ...” *Vasárnapi Ujság*, 1902. december 21. IL, 51, 838. Hasonló tartalmú hirdetések: *Vasárnapi Ujság*, 1897. december 26. XLIV, 52, 890; *Vasárnapi Ujság*, 1902. január 5. IL, 1, 11.; *Vasárnapi Ujság*, 1903. január 4. L, 1, 12.

ba. A népköltészet műfajai közül kezdetben, az 1840-es években különösen a népdal, később aztán a mese és a ballada állt az érdeklődés középpontjában (vö. GULYÁS, 2015, 11–29.). A korszak neves költői éppúgy, mint alkalmi verselők, vagy fűzfapoéták a népköltészet ihletésére kezdtek el pl. elsősorban „népdalokat”, később „népballadákat”, „népmondákat”, regéket írni. A *Vasárnapi Ujság* első korszakában, Pákh főszerkesztése idején nagy gyakorisággal közölt az irodalmi népiesség jegyében született munkákat *Népdalok*, *Népballadák*, *Népregék* címmel, alcímmel. A mondákra, különösen a verses mondákra gyakran használták a korban műfaji megnevezésként a rege szót. A szerzők között ott találjuk például Arany Jánost,¹⁷ Gyulai Pált,¹⁸ Thaly Kálmánt,¹⁹ de műkedvelő költöket, írókat, olykor a lap olvasóit is.²⁰

Az 1860-as évek második felétől nem csak a szövegekben, hanem a bővülő képanyagban is tetten érhető a népélet, a népi kultúra iránti érdeklődés megerősödése a *Vasárnapi Ujság*ban; 1866-ban sorozat indult *Képek a magyar népéletből* címmel (vö. RÉVÉSZ, 2010, 79–144.). Az 1870-es évektől a *Vasárnapi Ujság* kezdett dalokat, meséket, balladákat közölni a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményeiből. Hosszú ismertetést adtak közre az 1872-ben induló *Magyar Népköltési Gyűjteményről* Szász Károly tollából. 1867-től ő lett a lap főmunkatársa, neve ugyan 1870-ben lekerült a címlapról, de továbbra is sokat publikált a képes családi lapban. A hetilapban a sorozat harmadik kötete, a *Székelyföldi gyűjtés*²¹ megjelenéséről is hírt adtak, bemutatták a kötet anyagát és három balladát is közöltek Kriza János gyűjtéséből.²² Több alkalommal közre adtak mutatványt a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményéből,²³

¹⁷ Népdalok Arany Jánostól. *Vasárnapi Ujság*, 1857. január 4. IV, 1, 2.

¹⁸ GYULAI Pál: Népdalok I-II. *Vasárnapi Ujság*, 1858. március 21. V, 12, 134.

¹⁹ THALI (sic!) Kálmán: Ördög-utja. Néprege. *Vasárnapi Ujság*, 1857. január 11. IV, 2, 14.; Réka köve. *Vasárnapi Ujság*, 1859. május 1. VI, 18, 206.

²⁰ A korabeli magyar sajtóban az olvasóközönség, nem csak olvasóként, hanem időről időre szerzőként is fontos szerepet játszott. A *Vasárnapi Ujságnak* különösen az első éveiben, amikor gyakori anyagéhség jellemezte a lapot, igyekezett az olvasókat arra ösztönözni, hogy írásaikat küldjék be közlésre a szerkesztőségnek. A lap huszonöt éves jubileumán, amikor számba vették a szerzőket, szóltak is erről. „[...] százakra megy azok száma, kik kisebb-nagyobb közleményeikkel érdekesítették hasábjait, mert ha valamelyik lapról, a *Vasárnapi Ujságról* el lehet mondani, hogy »írták az olvasók.«” A *Vasárnapi Ujság* dolgozó társai. *Vasárnapi Ujság*, 1879. március 16. XXVI, 11, 170. A beküldött írások műfaji palettája nagyon színes volt. Olykor pályázatokkal, pénzjutalommal járó díjakkal igyekeztek ösztönözni az olvasókat. Számos kategóriában pl. történelmi beszély (történelmi tárgyú prózai mű) vagy a gazdálkodás, földművelés, de ugyanígy „nép”-dalok vagy -balladák írására is írtak ki pályázatot. Pályázati értesítés. *Vasárnapi Ujság*, 1856. március 9. III, 10, 84.

²¹ *Székelyföldi gyűjtés*. (*Magyar Népköltési Gyűjtemény III.*) [Gyűjtötte KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób.] Budapest, Athenaeum, 1882.

²² Magyar népmesék. *Vasárnapi Ujság*, 1872. augusztus 25. XIX, 34, 414–415.; A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteménye. (Kriza János gyűjtése) *Vasárnapi Ujság*, 1882. szeptember 17. XXIX, 38, 606–607. Magyar népmesék (Arany László gyűjtése.) *Vasárnapi Ujság*, 1872. szeptember 8. XIX, 36, 442–443.

²³ Népköltemények a Kisfaludy-társaság gyűjtéséből. *Vasárnapi Ujság*, 1870. október 2. XVII, 40, 502.; A Kisfaludy-társaság népköltési gyűjteményéből. Dalok. *Vasárnapi Ujság*, 1872. június 9. XIX, 23, 278.

illetve Bartalus István népdalgyűjteményéből is.²⁴ Külföldi folklórányagot is közzé tettek fordításban.²⁵ A *Vasárnapi Ujság*ban szokásleírások is helyet kaptak, például *Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján?* címmel melléklet jelent meg a pünkösdi népszokások leírásával,²⁶ vagy Szathmáry Károly *Egy debreczeni mysterium* címmel a debreceni ács és kőműves legények által előadott betlehemezést írta le.²⁷ A szokásleírások közül többet itt közöltek először. *Bűvös-bájos imádságok (népköltészeti adalék)* cím alatt jelentek meg Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* című munkájának ráolvasás közlései.²⁸ A *Vasárnapi Ujság*ban gyakran kapott helyet Magyarország egy-egy tájegységének, helységének bemutatása, ezekben gyakran olvashatók helynévmagyarázatok, helyi mondák.²⁹ A fenti példákkal szerettem volna alátámasztani, hogy különösen az 1870-es évektől kezdve nem csak népismereti írásokat közöltek a népszerű kiadvány készítői, hanem gyakran adtak közre mutatóanyagokat népköltési gyűjtésekből is.

Korai híradások a bukovinai székelyekről az 1860-as évekig

Ha a bukovinai magyarok ügyének reformkori előzményeit nyomozzuk,³⁰ azt látjuk, hogy az 1848-ig megjelent írások egyrészt hírt adtak arról, hogy Bukovinában, az ország határain túl él egy jelentősebb magyar közösség, másrészt már ekkor felvetődött a hazatelepítésük kérdése. A már hivatkozott Kiss Károly hadnagynál a következőképpen: „...valjon nem volna e’ kedvök a’ Magyar hazába által költözni?” (Kiss, 1824, 101.). A Moldvába utazók (pl. gr. Batthyány Vince 1805, Gegő Elek 1838, Jerney János 1844) úti beszámolóikban a bukovinaiakról is közöltek több-kevesebb információt. Gegő Elek volt az első, aki részletesebb leírást adott a bukovinai székely életmódról, a nekik tulajdonított népkarakterológiai sajátosságokról, valamint néhány szokásukról is.

A bukovinaiakkal kapcsolatban a kezdetektől fogva kialakultak bizonyos toposzok, sztereotípiák, amelyek gyakran visszaköszönnek a róluk szóló híradásokban. Gegő Elek már írt a túlnépesedettségről, hogy minden családban sok a gyerek: „Népesedésök olly szapora, hogy ház házra épül.” (1838, 118.)

Bíró Mózes, andrásfalvi református pap 1842-es levele (FOKI – SOLYMÁR – SZÖTS, 2000, 30–31.) az előítéletekről szól, a sok lopás, rablás miatt rossz híre volt korábban

²⁴ Népdalok. (Bartalus István gyűjteményéből) *Vasárnapi Ujság*, 1873. április 20. XX, 16, 186.

²⁵ Grkinja királyné. Bolgár népballada. Fordította Strausz Adolf. *Vasárnapi Ujság*, 1890. december 7. XXXVII, 49, 790–791.; DÖMÖTÖR Pál: Kraljevics Márkó és Kosztadin bég (szerb népköltemény). *Vasárnapi Ujság*, 1897. szeptember 5. XLIV, 36, 582–583.

²⁶ J. M. [Jókai Mór]: Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján? *Vasárnapi Ujság*, 1856. május 11. III, 19, Melléklet 165–167.

²⁷ Közli SZATHMÁRY Károly: Egy debreczeni mysterium. *Vasárnapi Ujság*, 1866. április 1. XIII, 13, 150–152.

²⁸ BODÓ Lajos: Bűvös-bájos imádságok. (Népköltészeti adalék). *Vasárnapi Ujság*, 1867. szeptember 8. XIV, 36, 446–447.

²⁹ EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán: Tormafölde és a sárkányjárás (Helynevek magyarázója s népmonda), *Vasárnapi Ujság*, 1855. szeptember 30. II, 39, 309–310.

³⁰ Ehhez lásd: Foki Ibolya – Solymár Imre – Szöts Zoltán (2000) forrásgyűjteményét.

az itt élőknek, amit ő a rossz életkörülményeknek tulajdonít. A későbbiekben, amikor a bukovinaiaknak nyújtandó segítség lesz a róluk szóló sajtóközlések egyik központi kérdése, a túlnépesedtség, a rossz életkörülmények hangsúlyozása visszatérő elemek lesznek, amelyek alapvetően meghatározták az ott élők lehetőségeit.

A *Vasárnapi Ujság*ban jól nyomon követhető, hogy a 19. század közepétől mikor és miért került reflektorfénybe a bukovinai székelyek ügye a magyar közéletben. Ezek a híradások mindig igyekeztek felhívni a figyelmet a magyar határokon túl élő, sok viszonytárgyat megért, mostoha körülmények között élő bukovinai magyarokra. Helyzetüket súlyosbította, hogy a 19. század folyamán többször is – 1831-ben, 1848-ban és 1866-ban – kolerajárvány pusztított körükben. 1864-ben árvíz, 1865-ben szárazság és jégverés, ennek nyomán éhínség sújtotta a bukovinai településeket.

A *Vasárnapi Ujság*ban az első rövid közlés a bukovinaiakról 1857-ben, a lap 4. évfolyamában jelent meg a *Mi újság* című rovatban: „Valahányszor számbavesszük nemzeti erőnket, soha sem szabad elfeledkezni a százezernyi csángó magyarról, kik Moldva, Bukovina s Oláhország földjén laknak.”³¹ Már ebben az első szűkszavú közleményben megvannak azok a témakörök, amelyek a következő évtizedekben a bukovinaiakkal kapcsolatos írások leggyakoribb ihletői. Ezek a szövegek mindig hangsúlyozzák az összetartozást, a hasonlóságot, hogy Erdély határait átlépve, Bukovina és Moldva magyar falvait járva úgy érzi az ember, mintha otthon volna: „...az ember alig veszi észre hogy nincs magyar földön”³². A sajtóban és az ismeretterjesztő munkákban, útleírásokban is gyakran nevezik a bukovinai székelyeket *véreinknek*, *testvéreinknek*, *keleti testvéreinknek*, ezt László Mihály összefoglalója (1882), ami a 19. századi bukovinaiakról szóló népszerű íráskönyv alapműve, a címébe is átvette: *Keleti testvéreink*.

Az írások, híradások alaptémája kezdettől fogva a diaszpórában élő magyar közösségek számára nyújtandó segítség és annak megszervezése volt, ami elsősorban a katolikus és a protestáns egyházak, illetve a Szent István Társulat³³ irányításával zajlott. A lap időről-időre hírt adott erről a munkáról, a gyűjtésekről és a felajánlásokról. Kezdetben a legfontosabb célkitűzése ezeknek az akcióknak az volt, hogy megfelelő hitéletet és iskoláztatást biztosítsanak a határon túl élő szórvány magyar közösségeknek, hogy legyenek papjaik és tanítóik, illetve legyenek templomaik és iskoláik, valamint „...olcsó könyvek oda küldése által, ottani véreinkben a nemzetiség fenntartására hatni igyekezzenek”³⁴. Fontos esemény volt, hogy 1858-ban a bukovinaiak azzal a kéréssel fordultak a Szent István Társulathoz, hogy néhány tehetséges gyereket vigyenek Magyarországra taníttatni, hogy papokat és tanítókat neveljenek belőlük, akik majd visszamennek az övéik közé. Erről nem csak beszámolt a *Vasárnapi Ujság*,³⁵ hanem a fejleményeket, a taníttatáshoz

³¹ *Vasárnap Ujság*, 1857. november 1. IV, 44, 472.

³² Uo.

³³ A Szent István Társulat ezen időszakának történetéhez lásd: MÉSZÁROS, 1998.

³⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1857. november 1. IV, 44, 472.

³⁵ „Tudjuk, hogy Bukovinában lakó magyar testvéreink a Sz. István társulathoz járultak azon kérelemmel, miszerint vállalja el több oda való fiúnak tanítóvá és pappá képeztetését. A társulat meghallgatá a kérelmet s több nagylelkű emberbaráthoz intézett felszólítást, hogy működjenek ez ügyben közre pártolásuk által. Bartakovics Béla egri érsek is egyike volt azon férfiaknak, kiknél a társulat bizalommal kopogtatott és nem is csalatkozott. A mint a társulat december 3-iki választ-

szükséges pénz gyűjtésé³⁶ is nyomon követte, sőt a fiúk iskolai előmeneteléről is tájékoztatott. A bukovinaiak kérelmének egyik megfogalmazója, aláírója Istensegíts bírója volt, akinek két fiát, László Istvánt és László Mihályt is tanulni hozták Magyarországra. A későbbiekben mindkettőjük fontos szerepet töltött be a bukovinai közösség sorsában, előbbi plébános lett, utóbbi pedig akadémikus, tudós tanár a fővárosban, akinek számos írása látott napvilágot többek között szülőföldje népének történetéről, szokásairól. Ugyancsak a tanulni küldött gyerekek egyike volt Molnár János, aki később Andrásfalván lett tanító.

Az adománygyűjtő akciók révén a bukovinaiak hányatott sorsa terítéken volt a magyar sajtóban, így a képes családi lapokban is, amelyek szívesen közöltek a bukovinai tájról, az ott élő népekről, különösen a bukovinai székelyekről írásokat. A *Vasárnapi Ujság* örömmel fogadta az andrásfalvi tanító levél formában készült írását, nem csak közölték, hanem a következő szavakkal bátorították továbbiak küldésére: „Segítsünk, a hogy lehet, bukovinai testvéreink elhagyott állapotán.”³⁷ A szerző, Göndöcs Lajos³⁸ akkor már 11 hónapja tanítóskodott Andrásfalván, de felkereste a többi bukovinai magyar települést is. Röviden bemutatta a bukovinai magyar falvakat, megélhetésüket, életmódjukat. Nála is olvasható is az az érvelés, hogy a bukovinai magyaroknak nincs jó híre a soknyelvű közegben, a szomszédaiak kárára elkövetett, nekik tulajdonított tolvajlások miatt,³⁹ ami szerinte a papok és tanítók hiányával magyarázható, ezért is van oly nagy szükség rájuk. Az egyházi élet és a népnevelés ügyének anyagi és erkölcsi támogatása kapcsán ez gyakran érvként szolgálhatott. A későbbi leírások egyébként pont ellenkezőleg, erkölcseiben tiszta, feddhetetlen közösségként szóltak róluk, akik az idegen

mányi ülésének jelentéséből értesültünk, az egri érsek késznek nyilatkozott az említett fiuk elhelyezéséhez és taníttatásához hozzájárulni.” Az élet- és jellemrajzok rovatban az egri érsek, Bartakovics Béla portréjának részlete. *Vasárnapi Ujság*, 1858. január 10. V, 2, 14.

³⁶ Például ily módon: „*Markovics Antal*, kalocsai kanonok s Szent-Pálról címzett bácsi prépost ur, a nevezett társulatnak azon ajánlatot tette, miszerint a »Sz.-Erzsébet-Legenda« hátralevő költségeit ő fogja fedezni olly föltétellel, hogy az arra ezután netán begyűlendő ajánlati összegek a Bukovinában lakó magyar véreink gyermekeinek papokká s tanítókká képeztetésére fordíttassanak.” *Vasárnapi Ujság*, 1857. november 29. IV, 48, 523. Vagy a *Mi ujság* rovatban közölték, hogy valaki tanítónak ajánlkozott a bukovinai magyarok közé. *Vasárnapi Ujság*, 1859. november 13. VI, 46, 551. Vagy Hírek a Szent István-társulattól. [A bukovinai gyerekek magyarországi taníttatásáról]. *Vasárnapi Ujság*, 1861. augusztus 4. VIII, 31, 369.

³⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1858. október 3. V, 40, 480.

³⁸ Göndöcs Lajos (1819–1887) igazgató-tanító, aki a nagyváradi tanítóképző elvégzése után Andrásfalván kezdte tanítói pályáját, ahol kántorként is tevékenykedett. 1861-től Pesten tanított, a népnevelők budapesti egyesületének egyik szervezője volt 1868-ban, 1873-tól haláláig Óbudán működött iskolaigazgatóként.

³⁹ „Ezen kevert nép előtt igen kevés becsülete van az itt lakó mintegy *nyolczezernyi* magyarnak, kiktől (ugy röviden megvallva) tartanak az egész környéken levő lakosok, nem másért, hanem mert ezen kedves magyar testvéreink szeretnek a más ökrének vagy tehenének húsából jól lakni. – Ezen eset igen gyakran megtörténik, s az itteni népek az elveszett jószágot, mászol nem is igen keresik, csak rendesen Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegics, Józseffalva, Fogadj-Isten és Tomnátik magyar falukban, s rendesen reá is szoktak akadni, ha nem késnek, legalább a szőrire, bőrire s szarvára.” GÖNDÖCS Lajos: Levél Bukovinából. *Vasárnapi Ujság*, 1858. október 10. V, 41, 491.

népekkel körbevéve is őrzik nyelvüket, vallásukat, kultúrájukat, tiszta magyarságukat, akiknek munka és lelki erejére a hazai magyarság támaszkodhatna.⁴⁰

Göndöcs Lajos második levél-közleménye⁴¹ hasonlóságot mutat a *Vasárnapi Ujság* ország- és népismereti cikkeivel. Írt a bukovinai magyar falvak nevének eredetéről, történetéről, a viseletükről, a lakodalom helyi jellegzetességeiről. Ezek fontos részletek a bukovinai székely népi kultúra 19. század közepi helyzetének megismeréséhez, és ami felettébb egyedivé teszi népismereti beszámolóját, hogy Göndöcs hat hiedelemtörténet szüzséjét (garabonciás; állatlan ló; templomot kirabló, nyugalmat nem találó visszajáró halott; kincslátó fiú; kísértetnek hitt élő; a pokolba vezető feneketlen tó) is részletesen közölte.

A bukovinai székelyek reprezentációja a *Vasárnapi Ujságban* a 19. század második felében

A bukovinai székelyek helyzetét a magyar politikai közélet, a sajtó, a közvélemény különösen az 1860-as évek közepén kezdte ismét erőteljesebben figyelemmel kísérni az őket sújtó természeti csapások, majd az azokat követő nélkülözések miatt. Ahogy szó esett már róla, 1864-ben a tartós esőzések okoztak először károkat, majd 1865-ben a hideg tavasz és a nyári aszály tette tönkre a termést, aminek következtében éhínség pusztított Bukovinában. A *Vasárnapi Ujság* maga is szervezője volt az egyik segélyakciónak, még pedig az andrásfalvi reformátusokat megsegítő gyűjtésnek, azért épp ennek a településnek, mert a katolikus egyház korábban már gyűjtést hirdetett a bukovinai katolikus magyarok megmentésére, másrészt a lap készítőit erős szálak fűzték a protestáns egyházakhoz.⁴² A segélyadományok alakulásáról rendre beszámoltak az újság hasábjain.

Mint láttuk a bukovinai székelyek helyzete, sorsa kezdetektől fogva a segítségnyújtás, gondoskodás, megmentés fogalmi hálóban fogalmazódott meg a sajtóban, értelmeződött a közgondolkodásban. Az 1860-as évek enyhülő politikai légköre, amely végül 1867-ben a kiegyezéshez vezetett, hozzájárult ahhoz, hogy a sajtó mozgásteret is némi-

⁴⁰ „E csekélynyi nép fennmaradása annyi idegen elem közt, távol a testvérhazától, elég bizonyosság arra nézve, hogy a magyar nép nincs pusztulásra szánva. Szokás, erkölcs, öröm, bánat, mulatság minden olyan magyar, mint itthon az anyahonban.” László Mihály: A bukovinai székelyekről és népdalairól. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1869. november 21. V, 47, 554.

⁴¹ GÖNDÖCS Lajos: A bukovinai magyarok szokásairól. *Vasárnapi Ujság*, 1859. április 3. VI, 14, 163–164.

⁴² „...az egész tartomány a legnagyobb inséggel kénytelen küzdeni, s a lakosság közt az ott lakó magyarokat is fenyegeti az éhhalál. Különösen öt magyar községben 765 magyar református lélek küzd az inséggel. Miután az ottani magyar katolikusok insége a magyarhoni főpapság közreműködése folytán már némileg csillapítva van: a ref. egyház eljárásága bizalommal folyomodik a magyar prot. egyházak képviselőihez s hazánk lelkes fiaihoz és leányaihoz, ne engedjék elveszni az idegen földön szükségétől szorongatott testvéreinket. E kérelem ismétlése után begyűlő segélyadományok kézhez juttatására e lapok szerkesztősége is vállalkozik.” *Vasárnapi Ujság*, 1866. február 25. XIII, 8, 92.

leg tágult és az 1848/49-es szabadságharcot követően ismét fel lehetett egyáltalán vetni a magyar határokon túl élő bukovinai székely közösség magyar területekre költöztetésének ügyét. Továbbra is foglalkoztak megsegítésükkel, életkörülményeik javításával, a helybeli értelmiség kinevelésével, de látva a bukovinai székelyek mostoha megélhetési viszonyait, kényszerű elvándorlásukat, egyre gyakrabban merült fel áttelepítésük ügye is.

Az 1860-as évektől kezdve a bukovinai magyarok kérdésében meghatározó szerepet töltött be az 1861 májusában létrehozott Szent László Társulat, amelyet a Szent István Társulat elnöke, gr. Károlyi István alapított a szórványban élő magyarság hitéletének és magyarság tudatának erősítésére. Első elnöke Lonovics József, egri érsek volt. A bécsi udvar nem üdvözölte a hitbuzgalmi egyesület megalakulását, mert abban a magyar nemzeti törekvések megnyilvánulását, erősödését látta. A társulat egyházközösségeket, iskolákat szervezett, hozzájárult a megrongálódott egyházi épületek javításához, segítséget nyújtott kápolnák, templomok építéséhez, segítette a gyerekek otthoni, illetve magyarországi taníttatását, tankönyveket, imakönyvet, magyar nyelvű olvasmányokat küldött Bukovinába. A tehetséges gyerekek taníttatását ösztöndíjakkal támogatta, papokat, tanítókat nevelt ki a Magyarország határain kívül élő közösségek számára, átvette a Szent István Társulat ez irányú tevékenységét. Alapszabálya szerint fő célkitűzése a Kárpát-medencétől keletre található magyar katolikus szórványok, a bukovinai székelyek, a moldvai magyarok és a 19. században a Regátba kivándorló székelyek támogatása, segítése volt (vö. MÉSZÁROS, 2007, 890.; VINCZE, 2004, V–XVII.).

A bukovinai magyarság története összeforrott jó néhány kiemelkedő egyéniség (pap, tanító) sorsával, akiknek tevékenysége meghatározó volt a népcsoport életében. Ilyen volt többek között Druzbáczy⁴³ György Bonaventura domonkos szerzetes, aki 1855-től előbb Istensegits káplánja majd plébánosa, 1868-tól Józseffalva plébánosa lett.⁴⁴ Hatékony fellépése, gyűjtőakciója nyomán épült fel a józseffalvi templom és az iskola. Kezdeményezésére 1864-ban újabb tíz, tehetséges helybeli gyereket küldtek Magyarországra tanulni. Gyakran emlegették a hosszú kort megért Druzbáczyt „a bukovinai magyarok atyja”-ként, sírfeliratán is ez áll: „Pater Hungarorum in Bucovina” (SEBES-TYÉN, 1989, 26–27., 49–51.).

1874 novemberében Druzbáczy György, józseffalvi plébános vezetésével, Várda János bíró, és Mezey János esküdt részvételével egy háromtagú küldöttség érkezett Magyarországra. Egyrészt magukkal hoztak nyolc gyereket ismét, hogy őket Magyarországon taníttassák, másrészt adománygyűjtő körutat szerveztek a józseffalvi templom és iskola felépítésének javára. A fővárosban, Koller Károly fényképésznél fotó készült a küldöttségről a velük érkezett egyik gyermekkel, Várda Andrással együtt, aki egyébként magyarországi tanulmányait követően aztán Józseffalva iskolájának lett az igazgatója. A fényképet országszerte árulták és ennek bevétele is a józseffalviak ügyét szolgálta. A *Vasárnapi Ujság* 1875-ben, az esztendő első számának címlapján hozta a fotó alapján

⁴³ Neve számos változatban szerepel a forrásokban: Druzbáczy, Drusbácky, Druzbaczi.

⁴⁴ Druzbáczy György (1813–1897) Podolinban született, részt vett a szabadságharcban, a Lenkey-huszárok tábori papja volt. A szabadságharcot követően több éven keresztül raboskodott. 1855-ben, mondhatni büntetésként került Bukovinába szolgálni. A bukovinai székelyek körében folklórja volt a hatalmas termetű, vasakarátú papnak (LÁSZLÓ, 2005 [1935], 72–73.).

készült nyomatot a küldöttségről László Mihály írásának kíséretében.⁴⁵ (1. kép) A szerző, aki egyébként maga is bukovinai születésű volt, nem csak a bukovinai nép sorsát, életkörülményeit mutatta be ebben a cikkében, hanem igyekezett a küldöttségről, különösen Druzsóbáczky tevékenységéről minél több információt megosztani az olvasókkal, de a kíséret tagjainak ruházata kapcsán még a bukovinai viseletről is szót ejtett.

1. kép Bukovinai magyarok. A Vasárnapi Ujság címlapja 1875. január 3. XXII, 1. 1. Koller Károly és Borsos József fényképe után Gyárfás Jenő készítette. A képen: Druzsóbáczky György, józseffalvi plébános, Várda János bíró, Mezey János esküdt látható, illetve a gyermek, Várda András, aki magyarországi tanulmányait követően Józseffalva iskolájának lett az igazgatója

⁴⁵ LÁSZLÓ Mihály: A bukovinai magyarok. *Vasárnapi Ujság*, 1875. január 3. XXII, 1, 2–3.

Józseffelva iskolájának felépítéséhez egyébként jelentős mértékben járult hozzá az az összeg, amit Jókai Mór – aki a bukovinaiak megsegítésének és hazatelepítésének elkötelezett híve volt – *Hon* című folyóirata olvasóitól gyűjtött (vö. Kis-VÁRDAY, 1933, 136.). Jókai Mór támogatását élvezte az istensegítsi születésű László Mihály⁴⁶, akinek bukovinai témájú írásaiból, amelyek a *Vasárnapi Ujság* mellett a *Magyarország és a Nagyvilág* (1865–1884), *Fővárosi Lapok* (1864–1901), *Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny* (1876–1889), a *Képes Világ* (1866–1873) hasábjain jelentek meg, a korabeli olvasók a bukovinaiak viszonyairól leginkább tájékozódtak. 1875-ben a Tisza-kormány őt küldte ki tanulmányozni a bukovinai magyarok helyzetét, tájékozódni esetleges átköltöztetésük ügyében. Útja nyomán jelent meg *Keleti testvéreink* című könyve a Szent László Társulat támogatásával. Bizonyos jelzők – erkölcsös, szapora, nyelvében, szokásaiban tiszta magyar stb. – már korábban kezdtek állandósulni, sztereotípiává merevedni a bukovinai székelyekkel kapcsolatban,⁴⁷ de László Mihály írásai mindezt megerősítették. „A bukovinai magyarság erőteljes, tiszta faj, nemzetiségének teljes tudatában, s ősi szokásait híven megőrizte. Bár már száz éve elmúlt, hogy idegenek közé vannak beékelve, mégis tisztán beszélik a magyar nyelvet – székely kiejtéssel, s csak egy-két oláh szó vegyült nyelvükbe...” (LÁSZLÓ, 1882, 9.).

A szegénységet és a túlnépesedettséget jelölte ki, mint alapvető nehézséget az ottaniak életében. Rámutatott arra, hogy a Moldvában végzett idegenmunka az idegen környezethez való asszimilációt segíti. „Eszes, tanulékony és használható nép levén, mint általában a székely, évről-évre több marad vissza Moldvában, hol a bojárok a gazdaság vagy udvaruk körül jó hasznukat veszik, s rajta vannak, hogy mielőbb levetkezzék magyar jellegüket, s hajuk megnövesztésével és az oláh öltözék fölvetelével az oláhságba beolvadjanak” (LÁSZLÓ, 1882, 11.).

A népkarakterológia típusú fejtegetéseiben László az „ősi székely magyar szokások” őrzésére is felhívja a figyelmet, illetve, hogy népdalaik, keserveiseik hűen tükrözik a bukovinai néplélek vélt jellemvonásait. „A búnak legtöbb kinyomatát találhatni dalaikban, azért is a kesergés meghatározó hurjai gyakran könnyeket csalnak szemökbe, s ilyenkor nem kérdenék a világerő sem egymást, hogy miért, vagy kit könnyeznek? Ez úgy látszik hű és örökös megismertetője marad keleti fajunknak. Leginkább tanúskodnak dalaik arról,

⁴⁶ László Mihály (1849–1932) életének monografikus feldolgozása: SZÓTS, 2015. 1858-ban ő volt az egyik bukovinai gyerek, akit a Szent István Társulat Magyarországon taníttatott. Az esztergomi főgimnáziumban érettségizett, majd Pesten jogot, Bécsben pedig filozófiát tanult. 1872-től több lap munkatársa volt. 1874-ben jelent meg a cikksorozata *Keleti testvéreink* címmel a *Hon* című lapban, ami országos ismertséget hozott neki. Aktív szepírói tevékenységet is folytatott, 1876-ban a Petőfi Társaság alapító tagja volt. A tudós tanár neves, fővárosi magángimnáziumot működtetett. 1883-tól a nevét viselő László Mihály-féle Nyilvános Főgimnázium, reáltanoda és Nevelőintézet igazgatója volt 1919-ig. 1887-től országgyűlési képviselővé választották.

⁴⁷ „Arról van szó, hogy egy idegen nép között élő tekintélyes számú, de elszegényedett magyart, ki- nek nemzetiségét, vallását, nem biztosítja sem szerződéses törvény, sem a felettök uralkodó nemzet méltányossága, [...] ezt az életrevaló, szorgalomra a székelylyel, egészségre, szépségre és erőre az alföldi magyarral, értelemre a dunántúlival versenyző népet megmentjük, számára templomokat és iskolákat építünk, papokkal és iskolákkal ellássuk, a kivándorlókat inkább magunk közé telepítjük, mint idegen népek tengerében elmosódni hagyjuk, ...” Törs Kálmán: A hétről (Levél a szerkesztőhöz). *Vasárnapi Ujság*, 1874. december 13. XXI, 50, 802.

mennyire nem bírják soha feledni, hogy idegen országot lagnak, árván, elhagyatottan.⁴⁸ Ő fogalmazta meg az úgynevezett milleniumi gondolatot, miszerint az ezeréves megemlékezések igazán méltó eseménye lehetne a bukovinai magyarok letelepítése a magyar határokon belül: „Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékekkel akarja a nemzet megőrkíteni ezeréves állami életét; ez emlékek egyik maradványaként az lehetne, hogy egyelőre bukovinai csángóknak Pusztaszer tágas földén egy nagy falvat építenénk s ide letelepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!” (LÁSZLÓ, 1877, 199.) A korszak szóhasználatában egyaránt szerepelnek egyébként: a hazahozatal, hazaköltöztetés, be-, át, és letelepítés kifejezések.⁴⁹

1882-ben mozgalom indult a bukovinai székelyek hazatelepítése érdekében. Az Al-Duna szabályozásával – amit egy kormánybiztosság irányított Nagy György vezetésével – a magyar állam tekintélyes területekhez jutott, úgy határoztak, oda kell letelepíteni a bukovinai székelyeket.⁵⁰

Az 1882-es esztendő végén egy bukovinai székely küldöttség járt Magyarországon az áttelepítés ügyének sürgetése ügyében. Tisza Kálmán miniszterelnök és Szapáry Gyula pénzügyminiszter is fogadta őket. Az eseménynek komoly sajtóvisszhangja volt. A *Vasárnapi Ujság* is részletesen beszámolt a küldöttség programjáról.⁵¹ A bukovinai tematika 1883-ban, al-dunai áttelepítésük idején érte el a csúcspontját a sajtónyilvánosságban. A *Vasárnapi Ujság*ban is 1875 és 1883 között jelent meg a legtöbb írás a népcsoport történetéről, a bukovinai népeletről, népi kultúrájuk jellegzetességeiről, a velük kapcsolatos képanyag is ebben az időszakban látott napvilágot a lapban.

1883 tavaszán, az áttelepítés heteiben a lap minden számában hírt adott a költözés menetéről, ismét gyűjtést szerveztek, immáron az áttelepülők megsegítése érdekében.⁵² A *Vasárnapi Ujság* bukovinai témájú írásainak egyik fontos szerzője Szádeczky Lajos⁵³ volt ekkor, aki már 1880-ban, még egyetemistaként végigjárta a bukovinai falvakat felmérni az ott élők helyzetét, és erről beszámolt a *Pesti Hírlap*ban.⁵⁴ Tagja lett a Csángó Bizottságnak,⁵⁵ amely az al-dunai telepítés lebonyolítását irányította. A bizottság

⁴⁸ LÁSZLÓ Mihály: A bukovinai székelyekről és népdalaikról. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1869. november 21. V, 47, 554.

⁴⁹ A haza fogalmának legkülönbözőbb kontextusokban való megjelenésére mutat rá a bukovinai székelyek kapcsán Gatti Beáta (GATTI, 2015, 413.). A 19–20. századi hazatelepítési hullámok az anyaország és Bukovina fogalompárral operált, a 20–21. századra Bukovina, sőt a csíki falvak értelmeződnek mint soha nem látott szülőföld, ahová honvagy-turizmus jellegű utakat szerveznek.

⁵⁰ A bukovinai székelyek al-dunai áttelepítéséhez: SZÁDECZKY, 1908, 1–7.; LÁSZLÓ, 2005 [1935], 98–104.; HALÁSZ, 1941, 65–69.; FOKI Ibolya – SOLYMÁR Imre – SZÓTS Zoltán, 2000, 223–293.; NÉMETH, 2018, 119–138.

⁵¹ Egy „tisztelhetlen csángó”: A nálunk járt bukovinai magyarokról. *Vasárnapi Ujság*, 1882. december 17. XXIX, 51, 815–816.

⁵² Mi újság. *Vasárnapi Ujság*, 1883. március 4. XXX, 9, 144.

⁵³ Szádeczky Lajos (1859–1935), történész, az MTA tagja. Ő dolgozta fel a székelyföldi határőrszervezés és annak részeként a madéfalvi veszedelem iratanyagát (SZÁDECZKY, 1900, 197–220., 326–348., 1908), illetve ő adta ki a határőrszervezés szemtanújának, Halmágyi Istvánnak a naplóját és iratait (SZÁDECZKY szerk., 1906).

⁵⁴ SZÁDECZKY Lajos: A bukovinai magyarok között. (Úti emlékek) *Pesti Napló*, 1880. december 25. Melléklet; SZÁDECZKY Lajos: Moldován át. *Pesti Napló*, 1881. január 13. Tárcza rovat.

⁵⁵ A Csángó Bizottságra betelepítésre bizottság alakult gróf Somsich Pál képviselőházi elnök vezetésével. A Csángó Bizottságban a képviselőház tagjai közül részt vett: gr. Apponyi Albert, Szilágyi Dezső,

Odescalchi Artúr herceget (2. kép) és őt, Szádeczky Lajost bízta meg, hogy az ezer bukovinai székely útját személyesen kövesse végig, velük tartott még Benedek Elek⁵⁶ mint a *Budapesti Hírlap*⁵⁷ kiküldötte, aki a lap hasábjain részletesen tudósított is az útról, illetve az Al-dunai Telepítési Kormánybiztosság két küldötte.⁵⁸ Szádeczky tehát szemtanúként tudott beszámolni a *Vasárnapi Ujságnak*. Közzétett több népdal szöveget, az alábbi szavak kíséretében. „A honvágyp népdalaikban is nyilatkozik. Köztük jártukban megragadta figyelmemet egy-egy búskesergő daluk, melyben Magyarországot siratják; [...] Különben egészben véve ugyanazok a népdalok közkeletűek nálunk, a melyek nálunk; csakhogy rendszerint mind a szövegben, mind a dallamban több-kevesebb változtatással. A szöveg hol saját életviszonyaikhoz találóan van átídomitva, hol csak tájszólási eltéréseket mutat föl; a dallam változtatánál idegen (többnyire oláh) befolyás vehető észre.”⁵⁹

2. kép Odescalchi Arthúr képe Ellinger fényképe nyomán a metszetet Pollák Zsigmond készítette. *Vasárnapi Ujság*, 1883. április 15. XXX, 15, 236.

Prónay Dezső, herceg Odescalchi Arthúr, Jókai Mór, gr. Bánffy Béla, gr. Teleki Géza, Eötvös Károly, Hoitsy Pál, Ugron Gábor és a már többször említett, bukovinai székely László Mihály, a közélet neves szereplői közül Kammermayer Károly, Budapest főpolgármestere, Rákosi Jenő, a *Budapesti Hírlap* szerkesztője, valamint Szádeczky Lajos. A Csángó Bizottság 1883. április 11-én tartotta utolsó gyűlését, és az ügyek intézését átadta a Csángó-magyar Egyesületnek.

⁵⁶ Benedek Elek Istensegítsen találkozott László Mihály testvérével, a szintén Magyarországon tanult László Istvánnal, aki 1879–1914 között volt a falu papja, az ő idejében épült fel a falu temploma (SEBESTYÉN, 1989, 28.). Gyűjtötte a bukovinai népszokásait, népmeséit, dalait, és az egyik mesét (ATU/MNK 1533 A kakas elosztása) meg is osztotta Benedek Elekkel, aki azt közölte a *Székely Tündérország. Székely népmesék és balladák* című (Bp., Pallas részv. társ. 1885, 43–48.) kötetében.

⁵⁷ Benedek Elek első tudósítása a március 17-én és 18-án kelt levelei Andrásfalváról. *Budapesti Hírlap*, 1883. március 22. III, 81, Melléklet 1-2. (2 levél). „Az esti postával tegnap elkésve öt levél érkezett Bukovinából, részint a szerkesztőség képviselőjétől, Benedek Elek urtól, részint egyik lelkes külmunkatársunktól, ki egy hét óta a csángók közt tartózkodik s benyomásait lapunk számára írja meg. Sajnáljuk, hogy a becses anyagot egész terjedelmében nem közölhetjük az egy napi késedelem miatt. Az alábbiakban összeállítottuk a levelekből azokat a részeket, melyek t. olvasóink informálására szükségesek.” *Budapesti Hírlap*, 1883. március 23. III, 82, Melléklet 1–3. További beszámoló: *Budapesti Hírlap*, 1883. március 24. III, 83, 4. oldal + Melléklet 1–2.; 1883. március 25. III, 84, Melléklet 2–3.; 1883. április 2. III, 91, 2. Benedek Elek *Bukovinai vadrózsák* címmel 6 népdalszöveget is közölt. *Budapesti Hírlap*, 1883. április 5. III, 94, 2–3.

⁵⁸ SZÁDECZKY Lajos: *A bukovinai székelyek visszatelepítése 1883-ban* címmel közre is adta ennek az útnak a történetét *A székely határország szervezése 1762–64-ben. Okirattárral (1761–1790)* című munkájának bevezetéseként (SZÁDECZKY, 1908, 1–7.).

⁵⁹ SZÁDECZKY Lajos: *A bukovinai székelyekről. Vasárnapi Ujság*, 1883. március 18. XXX, 11, 173–174.

A folklór, a népdalok⁶⁰ a népi kultúra bemutatása kapcsán mindig egyszerre hangsúlyozzák a magyar sajátosságot, „olyan mint nálunk”, ugyanakkor mégis sajátosan bukovinai⁶¹, ami ugyanakkor „régí”, „eredeti” „megőrzött” sajátosságként értelmeződik. A bukovinai székely háziipar termékei is egyre nagyobb figyelmet kaptak, komoly értékhordozóként jelentek meg a híradásokban. Az áttelepítés idején csángó háziipari kiállítást rendeztek a Nemzeti Szállodában, amelynek bevételét ugyancsak a bukovinaiaknak szánták, majd a kiállítást megismételték júniusban is.⁶² „A csángók Bukovinában mindenféle mesterséget űznek, még pedig oly ügyesen, hogy legjobb mesteremberek az egész tartományban az öt magyar falu iparosai. Ezenkívül a nők minden kézimunkához, hímzéshez, szövéshez, fonáshoz kitűnően értenek. A templomfaragványaitól a legutolsó gunyhó ajtószegéig mindent maga csinál a csángó. A nők oly gyönyörű asztalterítőket, hímzett ágyszerítőket és hímzett kendőket, szőnyeget készítenek, hogy az ember lelke örül, látva ezt a tehetséget, leleményt és ízlést a magyar fajban az iparos munka iránt. Tanítsák meg a csángók erre az Alföld magyar asszonyait is!” (*Budapesti Hírlap*, 1883. március 23. III, 82, 2.)

A hazai tárgyú népeletképek⁶³ az 1850–1870 közötti időszakban kezdtek nagyszámban megjelenni a magyar illusztrált sajtó hasábjain, jelentőségüket mutatja, hogy számuk ebben az időszakban hatszáz körül mozgott (vö. RÉVÉSZ, 2010, 79.). Fontos szerepet játszottak a néprajzi ismeretek terjesztésében, hatásuk napjainkig tetten érhető. A sajtóillusztrációk (vö. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1980, 95–103.; RADNÓTI, 1981, 149–156.; RÉVÉSZ, 2015) műfaji átmenetet jelentenek a populáris képek és a művészi sokszorosított grafikák között. Egyrészt kapcsolódnak a ponyvák, kalendáriumok, populáris grafikák (vö. FÜLEMILE, 1994, 213–231.) ábrázolásaihoz, képi megnyilatkozásaihoz, másrészt készítőik révén – akik egyszerre dolgoztak a magas és a tömegkultúra területén is – a magas művészethez.

A *Vasárnapi Ujság*ban a hazai népeletet bemutató képek az 1850-es évek végétől – amikor egyébként is kezdett némileg gazdagodni a folyóirat illusztrációs anyaga – az éves kép- és tartalomjegyzékben már külön kategóriát alkottak. Eleinte a külföldi tájismertetésekkel és útirajzokkal együtt szerepeltek a hazai néprajzi tematikájú képek. 1857-ben a *Tájviseletek* sorozatban tizenhárom kép látott napvilágot. 1861-ben indították útjára a népi zsánerképeket közreadó *Képek a magyar népeletből* című sorozatot, 1865-ig minden évfolyamban tiz-tizenkét képet adtak közre a sorozatban. Rajzolóként a korszak legjobb zsánerfestőit foglalkoztatta a lap (Sterio Károly, Jankó János, Ujházy Ferenc, Lotz Károly, Hermann Lüders, Greguss János). A *Vasárnapi Ujság* történetében az idők folyamán változtak a kép- és tartalomjegyzékben a képtípusok elnevezései, 1883-ban, amikor a legtöbb bukovinai témájú kép megjelent, a következőket találjuk: I. Arcképek, II. Műtárgyak III. Táj és úti képek, épületrajzok, külön a hazaiak és a külföldiek. IV. Természettudomány, ipar, gazdaság V. Népviselet, genreképek. VI. Időszerű illusztrációk.

⁶⁰ Bukovinai magyar népdalok. *Vasárnapi Ujság*, 1883. április 1. XXX, 13, 206.

⁶¹ Bukovina a magyar nyelvterület egyik legjellegzetesebb néprajzi kistájának nevezhető (BORSOS, 2011, I, 483–484.; BORSOS – MAGYAR, 2011, 349–353.).

⁶² A Mi ujság rovatban. *Vasárnapi Ujság*, 1883. június 10. XXX, 23, 376.

⁶³ A népeletképek tematikához további irodalmakkal lásd: CENNERNÉ WILHELMB, 1991, 127–134.; FEJŐS, 2000, 804–822.; RÉVÉSZ, 2010, 79–144.

VII. Vegyes tárgyúak, illusztrációk elbeszélésekhez. VIII. Térképek. Bukovinai tematikájú képeket találunk a *Népviseletek, genreképek* (4., 5. kép) között – a kutatás az előbbi leíró, utóbbit elbeszélő típusú képként értelmezi –, de a *Táj és úti képek, épületrajzok* (3., és 6. kép) között is vannak, valamint az *Időszerű illusztrációk* (7., 8. kép) között is, sőt a bukovinai székelyek történetében meghatározó személyek (pl. Hadik András,⁶⁴ Odeschalchi Artúr⁶⁵) életrajzaihoz kapcsolódóan az *Arcképek* között is felfedezni bukovinai vonatkozású képanyagot. Az 1860-as évek végére mind gyakoribbá vált a fénykép után készült fametszet, ez vonatkozik az esetek többségében a bukovinai képekre is. A *Vasárnapi Ujság* fametszői voltak pl. a Pesten xilográfiai intézetet vezető Braun Károly, Weinem Henrik, Rohn Alajos, Pollák Zsigmond és Carl August Riedel.

A sajtóillusztrációként megjelenő életképeket általában a képpel párhuzamosan megjelenő szövegek értelmezték (KIBÉDI VARGA, 1993, 1997). Az ismeretterjesztő, enciklopédikus lapok egyik jellemző vonása volt, hogy illusztrációik többnyire a szövegbe tördelve jelentek meg. Az ábrázolást magyarázó szövegek igen fontos szerepet tölthettek be a képek kortársi értelmezésében. A kép és a leírás kölcsönösen kitágította és gazdagította a jelentést, a szimultán megjelenő kép és szöveg erősítette egymás hatását, ezt tapasztaljuk a bukovinai témájú képek esetében is.

3. kép Bukovinai csángó ház. *Vasárnapi Ujság*, 1883. április 15. XXX, 15, 236. Szenes Fülöp képe.

⁶⁴ Gróf Hadik András és a bukovinai székely telepek. *Vasárnapi Ujság*, 1883. április 22-én XXX, 16, címlapkép.

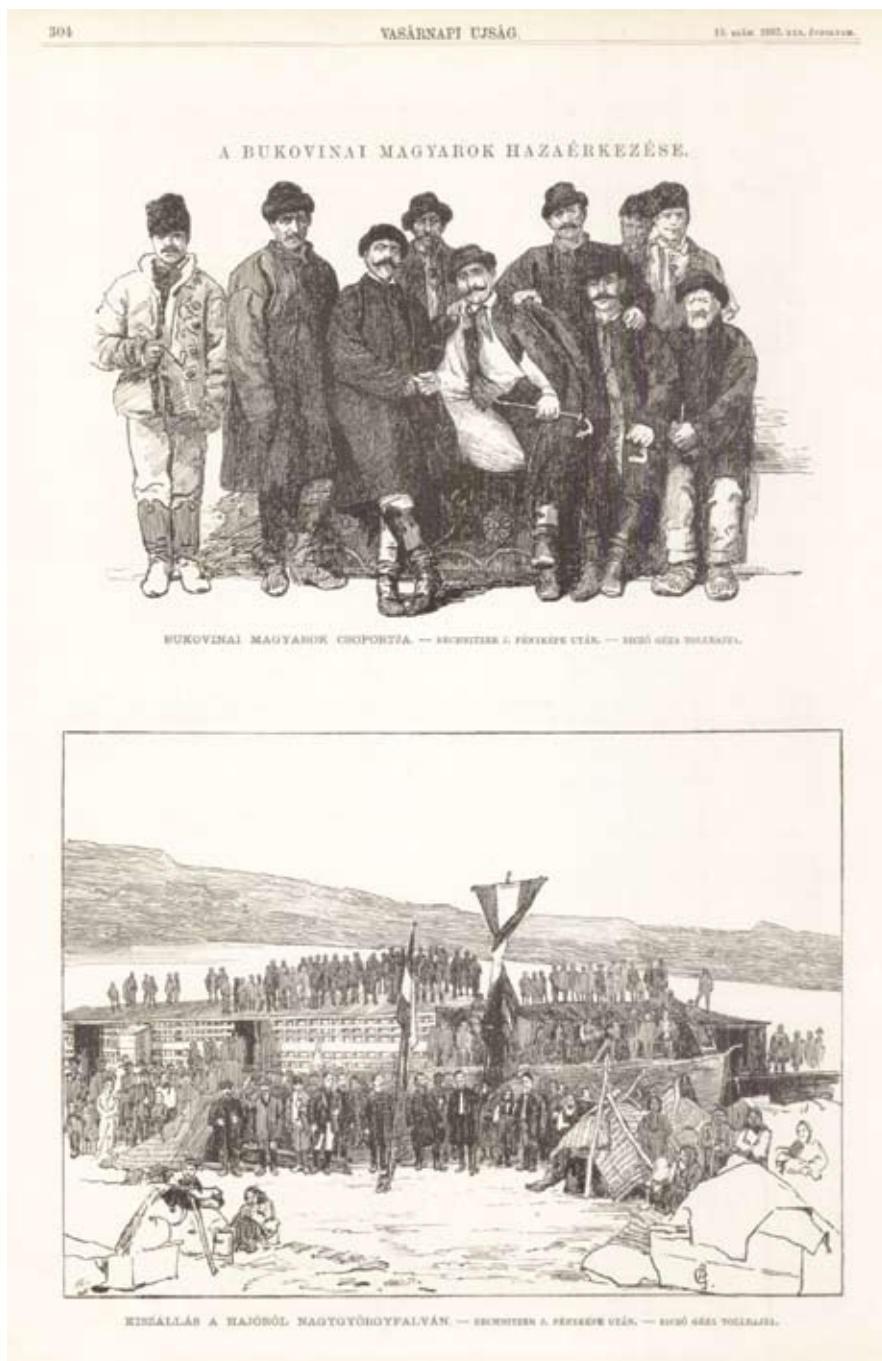
⁶⁵ Szerémi Herczeg Odeschalchi Arthur. *Vasárnapi Ujság*, 1883. április 15. XXX, 15, 236.

5. kép Bukovinai csángó legény és leány (mátkapár). Vasárnapi Ujság, 1883. április 15. XXX, 15, 237.

6. kép Hadikfalvi templom és iskola-lak. Vasárnapi Ujság, 1883. április 15. XXX, 15, 237.

7. kép Bukovinai magyarok hazaérkezése (Bukovinai magyarok csoportja, Kiszállás a hajóról Nagygyörgyfalván) Rechnitzer János fényképe nyomán Biczó Géza tollrajza. Vasárnapi Ujság, 1883. május 13. XXX, 19, 304.

8. kép Bukovinai magyar gyerekek. Biczó Géza tollrajza.
Vasárnapi Ujság, 1883. május 13. XXX, 19, 307.

Összegzés

Tanulmányomban – amely a bukovinai székelyek reprezentációját vizsgálta a 19. század legnépszerűbb, magyar nyelvű, képes családi lapjában, a *Vasárnapi Ujság*ban – két korábbi kutatási témám, a 19. századi, magyar nyelvű illusztrált sajtó szerepe a folklórjelenségek közvetítésében, illetve a bukovinai székely népi kultúra értelmezése és megjelenítése – kapcsolódott össze. A témakör, annál sokkal szerteágazóbbnak, anyaggazdagabbnak, az időkeretek annál tágabbnak bizonyultak, sem mint a végére tudtam volna járni az általam felvetett kérdéseknek. A *Vasárnapi Ujság* (1854–1921) bukovinai tematikájú szövegeinek és képeinek feldolgozása azzal a tanulsággal járt, hogy érdemes a korszak szélesebb sajtónyilvánosságában vizsgálni a kérdést. A témával foglalkozó egy-egy szerzőnek ugyanis nem csak ugyanazon laptípus különböző sajtótermékeiben láttak napvilágot az írásai, hanem függetlenül a laptípustól (politikai napilap, képes, családi lap vagy tudományos folyóirat) átvettek, újraközöltek, folytattak bizonyos témákat. Az 1860-as évektől érzékelhető változás a népköltészet, a népi kultúra értelmezésében a képes családi lapokban megjelenő szövegközlések alapján. A 19. századi sajtóanyag nagyon gazdag és nem minden tekintetben feltárt forrása a bukovinai magyarokkal kapcsolatos kutatásoknak. A képes, családi lapok vizsgálata mind a 19. század folklór értelmezése, mind a bukovinaiak sorsának alakulása és megítélése kapcsán elengedhetetlennek tűnik.

Irodalom

BAKI Péter

2005 *A Vasárnapi Újság és a fotográfia (1854–1921)*. Kecskemét, Magyar Fotográfiai Múzeum. /A magyar fotográfia forrásai 2./

BORSOS Balázs

2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I–II*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.

BORSOS Balázs – MAGYAR Zoltán

2011 *A magyar népi kultúra régiói 1–2*. Budapest, M-érték Kiadó.

BUZINKAY Géza

1979 Vasárnapi Újság a dualizmus kor első felében 1867–1890. *Magyar Könyvszemle*, 95, 1, 25–42.

1985 Közművelődési sajtó. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KOSÁRY Domokos – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története II/2*. 1867–1892. 209–247. Budapest, Akadémiai Kiadó.

1994 A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. 105–171. Budapest, MŰOSZ, Bálint György Újságíró-iskola. /Sajtókönyvtár/

2014 Világkiállítások papíron: a képes családi hetilapok. In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): „*Képes Világ*” Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóról. 81–88. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum – Országos Széchényi Könyvtár. /Tanulmányok Budapest múltjából XXXIX./

CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger (szerk.)

2000 *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Fordította SAJÓ Tamás. Budapest, Balassi Kiadó.

CENNERNÉ WILHELMB Gizella

1991 A Képzőművészeti Társulat népeletkép műlapjai. In: HOFER Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat. Tanulmánygyűjtemény*. 127–134. Budapest, Magyarságkutató Intézet. /A magyarságkutató könyvtára 7./

FEJŐS Zoltán

2000 Jegyzet a 19. századi népeletképről. In: BALÁZS Géza et al. (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika*. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára 2. 804–822. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.

FOKI Ibolya – SOLYMÁR Imre – SZÓTS Zoltán

2000 *Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához*. Szekszárd, Babits Kiadó.

FÜLEMILE Ágnes

1994 Populáris grafika Magyarországon a 19. század második felében: emléklapok és emblematikájuk. In: KISBÁN Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. 313–231. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.

GATTI Beáta

- 2015 A bukovinai székelység hely(ek)hez fűződő kötődéseiről. In: KESZEI András – BÖGRE Zsuzsanna (szerk.): *Hely, identitás, emlékezet*. 397–416. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

GEGŐ Elek

- 1838 *A' moldvai magyar telepekről*. Budán, A' Magyar Királyi Egyetem betűivel, az Academia költségein.

GULYÁS Judit

- 2015 A szóbeliség értéke, értelmezése és a folklorisztika önmeghatározása. In: NEUMER Katalin (szerk.): *Médiák és váltások. Identitások és médiák*. II. 11–29. Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet – Gondolat Kiadó.

HALÁSZ Antal

- 1941 *A hazatértek. A bukovinai magyarok kétszáz esztendeje*. 2. kiadás. Nagyváradi. Grafika Nyomdai Műintézet.

HOFER Tamás

- 1975 Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia*, LXXXVI, 398–414., újraközölve In: Uő.: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. Budapest, L'Harmattan Kiadó– MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2009. 90–107. /Kulturák keresztútján/

KIBÉDI VARGA Áron

- 1993 Vizuális argumentáció és vizuális narrativitás. *Athenaeum*, 4, 166–179.
1997 A szó-és-kép viszonyok leírásának ismérvei. In: BACSO Béla (szerk.): *Kép, fenomén, valóság*. 300–321. Budapest, Kijárat.

KISS Károly

- 1824 Holmi apróságok Bukowinából. *Tudományos Gyűjtemény*, VIII, 7, 98–105.

KIS-VÁRDAY Gyula

- 1933 A bukovinai székely falvak. *Ethnographia*, XLIV, 131–139.

KOCSY Anikó

- 2002 Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén. *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 11, 1, 39–47.

KOVÁCS I. Gábor

- 1978 Hogyan lett a kalendárium paraszti olvasmány? *Rádió és Televízió Szemle*, 10, 3–4., 75–88.
1989 *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LANDGRAF Ildikó

- 2014 Átjárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtó kultúraközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. 9–20. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. /Médiatudományi könyvek/
2015 Háború és béke képei a *Vasárnapi Ujság*ban az első világháború alatt. In: KLESTENITZ Tibor – SZ. NAGY Gábor (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok*

2014. 127–156. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. /Médiatudományi könyvek/

LÁSZLÓ János

2005 [1935] *A Bukovinában élő (élt) magyarság és kirajzásainak története 1762-től 1914-ig, az első világháború kitöréséig*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

LÁSZLÓ Mihály

1877 A bukovinai és moldvai csángók. *Földrajzi Közlemények*, V, 153–168., 193–199.

1882 *Keleti testvéreink*. Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája.

LIPTÁK Dorottya

1997 A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságotolvasók a századvégen. *Budapesti Negyed*, 2–3, 45–70.

2002 *Újságok és újságotolvasók Ferenc Józsefkorában*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

LIPTÁK Dorottya (szerk.)

2012 *Vállalkozó és a kultúra. Heckenast Gusztáv, a legendás könyvkiadó (1811–1878)*. Budapest – Eger, Kossuth Kiadó – Esterházy Károly Főiskola. /Kulturális Örökség/

LYONS, MARTIN

2000 A 19. század új olvasói: nők gyermekek, munkások. In: CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. 348–380. Budapest, Balassi Kiadó.

MÉSZÁROS István

1998 *A Szent István Társulat százötven éve 1848–1998*. Budapest, Szent István Társulat.

2007 Szent László Társulat. In: DIÓS István (főszerk.) – VICZIÁN János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* 12. 890. Budapest, Szent István Társulat.

MIKOS Éva

2010 *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó. /Szóhagyomány/

NÉMETH Ferenc

2018 Ígérni boldogabb hazát: az örömmámortól a kiábrándulásig (A 135 évvel ezelőtti al-dunai székely telepítésről.) In: PAPP Árpád (szerk.): *Honosság/Hontalanság. A bukovinai székelyek és a Délvidék/Vajdaság etnikai és társadalmi változásai a 20. században*. 119–138. Szabadka, Szabadkai Városi Múzeum.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1985 *Magyar tájak néprajzi felfedezői*. Válogatta, szerkesztette, az életrajzokat és a bevezető tanulmányt írta PALÁDI-KOVÁCS Attila. Budapest, Gondolat Kiadó. /A magyar néprajz klasszikusai/

1989 Néprajzi törekvések a reformkori Magyarországon. *Ethnographia*, C, 109–120.

- 2006 *A nemzetiségek néprajzi felfedezői.* Válogatta, szerkesztette, az életrajzokat és a bevezető tanulmányt írta: PALÁDI-KOVÁCS Attila. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 2016 *Magyar népismeret a 19. században: előfutárok és klasszikusok.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

RADNÓTI Sándor

- 1981 Magyar folyóiratillusztráció 1850–1867. In: SZABÓ Júlia – SZÉPHELYI F. György (szerk.): *Művészet Magyarországon 1830–1870.* I. 149–156. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatócsoport.

RÉVÉSZ Emese

- 2010 *Népéleteképek a magyarországi sajtóban 1850–1870 között. Néprajzi Értesítő,* 92, 79–144.
- 2012 *Az Ország Tükre. A képes sajtó Magyarországon 1780–1880.* Budapest, Budapesti Történeti Múzeum.
- 2015 *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között.* Budapest, Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár.

SCHENDA, Rudolf

- 1970 *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910.* Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann. /Studien zur Philosophie und Literatur des neunzehnten Jahrhunderts 5./
- 1976 *Die Lesestoffe der Kleinen Leute. Studien zur populären Literatur im 19. und 20. Jahrhundert.* München, Verlag C. H. Beck.

SEBESTYÉN Ádám

- 1989 *A bukovinai székelység tegnap és ma.* Szekszárd, Tolna Megyei Könyvtár.

SONNEVEND Péter

- 2005 Szirmok egy hosszú életű lap fájáról: a Vasárnapi Újság 1854–1921 történetéből. In: KÖVÁGÓ Sarolta – PAÁL László (szerk.): *Többszólalás a könyvtárban. Írások a könyvtár- és az irodalomtudomány köréből.* 125–139. Kaposvár, Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar és Művészeti Főiskolai Kar.

SZÁDECZKY Lajos

- 1900 A székely határőrség szervezése és a mádéfalvi veszedelem. *Századok,* XXXIV, 197–220, 326–348.
- 1908 *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben. Okirattárral (1761–1790).* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

SZÁDECZKY Lajos (szerk.)

- 1906 *Halmágyi István naplói 1752–53, 1762–69 és iratai 1669–1785.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala. /Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból IV./

SZÓTS Zoltán

- 2015 *László Mihály (1849–1932) életútja.* Bonyhád, Völgységi Múzeum.

UGRIN Aranka

- 1979 Ismeretterjesztő hetilapok a harmincas években. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KÓKAY György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* 489–490. Budapest, Akadémiai Kiadó.

VAYERNÉ ZIBOLEN Ágnes

1980 Könyv- és folyóirat illusztráció. In: SZABOLCSI Hedvig – GALAVICS Géza (szerk.): *Művészet Magyarországon 1780–1830*. 95–103. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport.

VINCZE Gábor

2004 „Csángómentés” az 1860-as – 80-as években. A Szent László társulat és a moldvai csángó-magyarok támogatásának kérdése. In: VINCZE Gábor (szerk.): *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Az 1870-ben Marosvásárhelyen megjelent mű reprint kiadása. V–XVII. Csík-szereda, Státus Kiadó.

WITTMANN, Reinhard

1982 *Buchmarkt und Lektüre im 18. und 19. Jahrhundert. Beiträge zum literarischen Leben 1750–1880*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.

2000 Az olvasás forradalma a 18. század végén? In: CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Fordította SAJÓ Tamás. 321–347. Budapest, Balassi Kiadó.

ILDIKÓ LANDGRAF

REPRESENTATION OF THE SZEKELERS OF BUKOVINA IN THE
19TH-CENTURY HUNGARIAN ILLUSTRATED PRESS. BUKOVINA
FOLKLIFE AND FOLKLORE ON THE PAGES OF THE *VASÁRNAPI*
UJSÁG [SUNDAY PAPER]

In the middle of the 19th century, a new medium of communication emerged across Europe: the illustrated press. Thanks to innovations in printing technology and image capture, magazines could be produced cheaper, in larger circulation, and with more images. All this has contributed to the fact that the readership of press materials has expanded both horizontally and vertically. With their rich literary columns and popular scholarly articles, the beautifully illustrated magazines wanted to provide eye-catching information about current events and curiosities, entertain, and educate at the same time. Due to its large circulation and longevity (1854–1921), the *Vasárnapi Ujság* (Sunday Paper) stands out among the Hungarian illustrated family magazines. The history of the magazine coincides with the discovery of folk culture in Hungary, particularly folk poetry, and with the launch of professional ethnographic collections.

Hungarian political public life, the press, and the public opinion started to take notice of the situation of the Szeklers in Bukovina in the 1860s, during the severe famine that befell them. They were increasingly concerned with helping the diaspora community, improving their living conditions, and the issue of their emigration and resettlement. In relation to this, in the second half of the 19th century, especially during

their 1883 relocation to the Lower Danube region, writings about Bukovina folklife, the characteristics of their folk culture, and the history of the ethnic group often appeared in the press. The study examines, on the one hand, who and how, with what textual and pictorial material, attributes, and topoi portrayed and characterized the folk culture of the Bukovinians in the contemporary press. On the other hand, it looks at the topics that appeared in encyclopedic, family magazines intended for the general public in connection with the ethnic group, and the examples and textual specimens chosen to represent the folklore of the Szeklers of Bukovina.

Keywords: Szeklers of Bukovina, illustrated press, folklore, representation, Vasárnap Ujság